

ΟΥΔΕΜΙΑ τοῦ κόσμου πόλις ἔχει τόσα μνημεῖα παλαιά, ὅσα ἡ Ῥώμη· τοῦτο κυρίως τὴν χαρακτηρισρίζει μεταξύ ὄλων τῶν πρωτευουσῶν. Τὰ δὲ λείψανα ἐκεῖνα τοῦ παρελθόντος δὲν εἶναι μόνον πολυάριθμα, ἀλλ' ἔχουσι καὶ διατηρηθῆ εἰς καλλιτέραν κατάστασιν παρὰ τὰ μνημεῖα οἰασθήποτε ἄλλης πόλεως. Μὲ ὅλας τὰς περιπετείας, ἅς ὑπέστη, ἡ Ῥώμη ἔσχε τὴν ἀγαθὴν τύχην νὰ ἀνῆκῃ πάντοτε εἰς ἑαυτήν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι πολλάκις ἐπολιορκήθη, κατενικήθη, ἠναγκάσθη νὰ ὑποταγῆ εἰς τοὺς πολεμίους τῆς, ἀλλ' ὅμως οὐδεμία ξένη κυριαρχία ἐχρόνισεν ἐν αὐτῇ. Ἡ Ῥώμη ταχέως ἀνέκτα ἐκάστοτε τὴν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ Ῥωμύλου μέχρι τοῦδε ὑπῆρξε πάντοτε Ῥωμαϊκὴ. Αὕτη φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν τὰ σωζόμενα ἐν αὐτῇ μνημεῖα ὑπέστησαν ὀλιγωτέραν βλάβην ἢ ἐν ἄλλαις χώραις, αἰτίνας ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφορῶν ξένων ἐκυριαρχήθησαν. Ἐχουσι δὲ τὰ μνημεῖα τῆς Ῥώμης καὶ ἄλλο πλεονέκτημα, ὅπερ τὰ καθιστᾷ πρὸς ἡμᾶς πολυτιμότερα, ὅτι δηλαδὴ ἀνήκουσιν εἰς ἐποχὰς διαφο-

ρωτάτας. Αἱ ἄλλαι πόλεις ἤμασαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, κατὰ μίαν ἐποχὴν· εὐρίσκονται ἐν αὐταῖς ὠραία λείψανα, ἀλλὰ ταῦτα ἀναφέρονται πάντα εἰς ἓνα πολιτισμόν. Ἡ Ῥώμη πολλάκις ἀνεκαινίσθη, ἐν δὲ τῷ μικρῷ αὐτῆς βίῳ ἔσχεν ἐπανειλημμένας νεότητας, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀφῆκεν ἕγνη ἐνδοξά, δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι πάσαι τῆς τέχνης αἰ μεγάλαί περίοδοι ἐκπροσωποῦνται ἐκεῖ. Φαντάζομαι δὲ ὅτι θὰ ἔκαμνέ τις γοητευτικὸν τῷ ὄντι περίπατον, ἂν διέτρεχε τὴν Ῥώμην, ὅχι κατὰ συναϊκίας, ὅπως πράττουσιν οἱ περιηγηταὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι βιάζονται, ἀλλὰ κατὰ αἰῶνας. Θὰ ἐπεσκεπτετο πάντα ὁμοῦ τὰ μνημεῖα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου, τὰ ὁποῖα οὕτω θὰ ἐξηγοῦντο καὶ θὰ διερωτίζοντο ἀμοιβαίως καὶ ἡ περίσδος ἐκεῖνη θὰ ἐφαίνετο ὡσπερ ἀναζῶσα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον θὰ ἐβλεπε τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν σχεδὸν ὀλόκληρον, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Ῥώμης. Ἄς προσπαθήσωμεν νὰ διαγράψωμεν δι' ὀλίγων τὸ πρᾶγμα.

Ἄς ἀναδράμωμεν κατὰ πρῶτον ὀλίγον παλαιά,

Ο ΤΙΒΕΡΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΥΣΩΛΕΙΟΝ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη ἡ Ῥώμη. Ἄς ἀφαιρέσωμεν διὰ τῆς φαντασίας πάσας τὰς οἰκίας καὶ πάντα τὰ παλάτια, ἅτινα καλύπτουσι τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως. Ἄς ἐπανίδωμεν τὸν τόπον ἐκεῖνον ὅπως ἦτο ὅταν οἱ πρῶτοί του κάτοικοι ἤρχισαν νὰ κτίζωσι τὰς μικρὰς στρογγύλας καλύβας των τὰς καλαμοστεφεῖς καὶ ὄξυτενεῖς. Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέρεως, εἰς ἀπόστασιν πέντε περίπου ἡ' ἐξ ὠρῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὀρθοῦται ἐν σύστημα λόφων, ἐν τῷ κέντρῳ τῶν ὁποίων, τρεῖς ἐξ αὐτῶν σχηματίζουσιν οἰονεὶ κύκλον περὶ μίαν κοιλάδα στενὴν καὶ μακράν. Οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι λόφοι εἶναι ὁ Παλατῖνος, ὁ Καπιτωλῖνος ἢ τὸ Καπιτώλιον καὶ ὁ Ἡσκυλῖνος. Ὁ Ἡσκυλῖνος πολὺ ἐκτενέστερος τῶν ἄλλων δύο, συναποτελεῖται ἐκ διαφόρων ὑψωμάτων διακεκριμένων. Ἐξ αὐτοῦ ἐκρύνονται πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν ὁ Βιμινάλιος καὶ ὁ Κυρινάλιος, πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲ ὁ Καίλιος. Ὁπισθεν τοῦ Παλατῖνου κατὰ μῆκος τοῦ Τιβέρεως, ὑψοῦται ὁ Ἀβεντῖνος, τὸ ὄρος τῶν πληθείων. Καὶ ἰδοὺ οἱ ἑπτὰ λόφοι, ὧν τὸ ὄνομα τσακάκις θὰ μνημονευθῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ αἱ κοιλάδες δὲ αἱ διαχωρίζουσαι ἀπ' ἀλλήλων τοὺς ἑπτὰ λόφους, εἶναι οὐδὲν ἤττον ἐπιφανεῖς. Παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Καπιτωλίου καὶ τοῦ Παλατῖνου λόφου ἐκτείνεται τὸ πεδῖον ἐκεῖνο, ὅπερ μέλλει νὰ εἶναι τὸ Ῥωμαϊκὸν Φόρον, ἡ Ἀγορά, ἡ δὲ πτυχὴ ἐκείνη ἢ μεταξὺ τοῦ Παλατῖνου καὶ τοῦ Ἀβεντῖνου θὰ εἶναι ὁ Κίρκος, ὁ μέγιστος ἐν Ῥώμῃ ἵππόδρομος, πέραν δὲ τοῦ Καπιτωλίου θὰ ἐκταθῆ ποτὲ εἰς τὸ μέλλον ὁ Μάρτιος Κάμπος ἤτοι τὸ Πεδῖον τοῦ Ἄρεως.

Ἄλλὰ τώρα, κατὰ τοὺς χρόνους εἰς οὓς μᾶς ἔχει μεταφέρει ἡ φαντασία, ὁλόκληρος ὁ μέγας οὗτος χῶρος εἶναι ἔρημος. Ἐλη κατέχουσι τὰ βῆθη τῶν κοιλάδων, τὰ δὲ ὑψώματα φρίσσουν ἐπὶ ἀγρίων φρυγάνων (*silvestribus horrida dumis*). Πανταχοῦ φύεται βραχὺ τι χόρτον ἀμυδροῦ χρώματος, ὁμοιον πρὸς ἐκεῖνο ὅπερ καὶ σήμερον καλύπτει τὸ Ῥωμαϊκὸν πεδῖον. Ὁ τόπος οὗτος ὁ ὑγρὸς καὶ θερμὸς κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ· ἡ μάστιξ τῆς

Ἰταλίας ἔχει στήσῃ ἐκεῖ τὸν θρόνον τῆς. Οἱ παλαιοὶ μῦθοι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς κτίσεις τῶν πρώτων ἰταλικῶν πόλεων, κάμνουσι συνήθως λόγον περὶ τινος δαίμονος ἢ τέρατος, ὅπερ κατατρώγει τοὺς κατοίκους ἢ ζητεῖ παρ' αὐτῶν ὡς φόρον θύματα ἀνθρώπινα, ἕως οὗ ἀναφαίνεται τις ἥρωϊς, ὅστις καταβάλλει αὐτὸ καὶ τὸ θανατώνει. Τὸ τέρας εἶναι ἡ μαλάρια ἢ δεκατίσασα ἐκείνους, οἵτινες πρῶτοι ἐγκατεστάθησαν κατὰ τοὺς νοσοποιοὺς ἐκείνους τόπους καὶ προσεπάθησαν νὰ μεταβάλωσιν αὐτοὺς εἰς ἀγροὺς γεωργησίμους. Ἐνίκησαν ἐπὶ τέλους οἱ ἄνθρωποι ἀποξηραίνοντες τὰ τέλματα καὶ σκοπιμώτερον διοχετεύοντες τὰ ὕδατα. Ἀλλὰ τὸ τέρας ὀλοσχερῶς δὲν ἀπενεκρώθη· εὐθὺς ὡς ἤθελε χαλαρωθῆ ὁ πρὸς αὐτὸ ἀγῶν, ἀφυπνίζεται καὶ πάλιν. Διότι εἰς τὰ ὠραῖα, ἀλλὰ φοβερὰ ταῦτα κλίματα ἢ φύσις δὲν υποχωρεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον εἰμὴ ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι οὗτος δὲν θὰ παύσῃ ποτὲ ἀπὸ τοῦ ν' ἀγωνίζεται πρὸς αὐτήν· καὶ τοῦτο βεβαίως θέλει νὰ ἐκφράσῃ ὁ Βιργίλιος ὅταν συγκρίνῃ τὸ ἔργον τοῦ γεωργοῦ πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦ προσπαθοῦντος νὰ πλεύσῃ ἀντιθέτως πρὸς τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ. Πρέπει ἀκαταπαύστως νὰ κωπηλατῆ· ἂν καὶ ἐπ' ὀλίγον παύσῃ τὴν κωπηλασίαν, τὸ ρεῦμα τὸν παρασύρει καὶ χάνει εἰς μίαν στιγμὴν ὁλόκληρον τὸ κέρδος τῶν τόσων κόπων του.

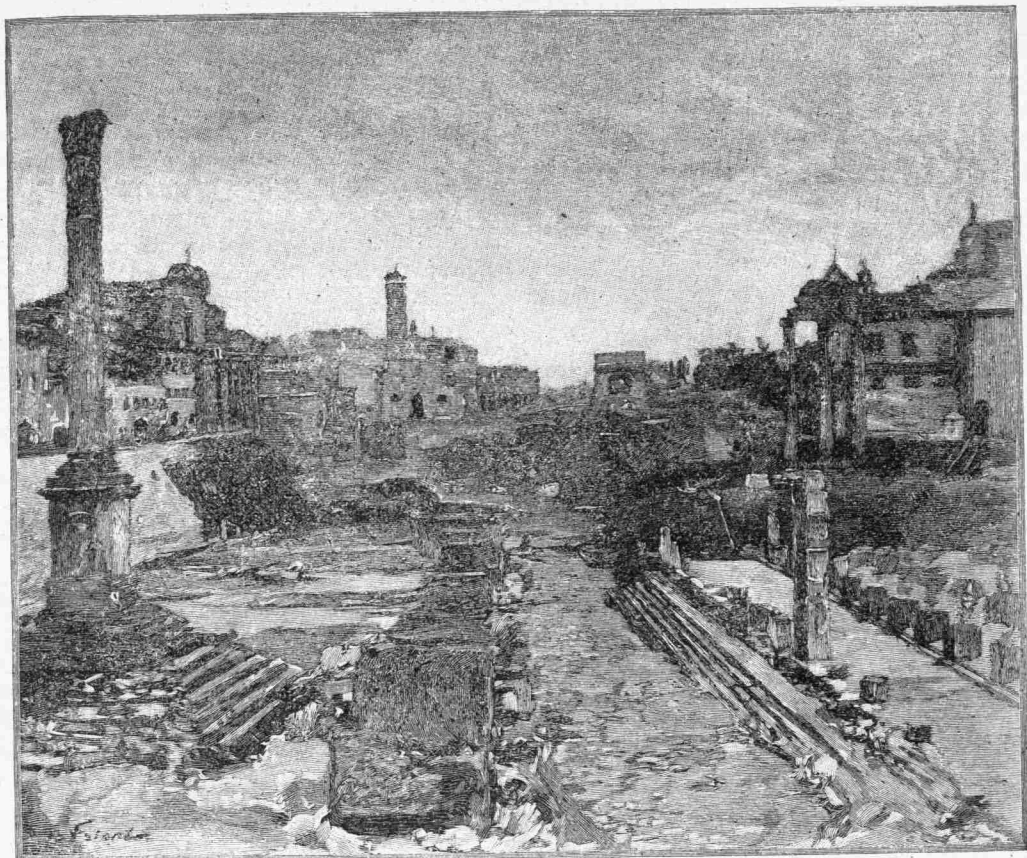
Διὰ νὰ ἔλθωσιν ἄνθρωποι νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον, τὸν νοσηρὸν, τὸν κατηρῆ, τὸν ἀνυδροῦν, διὰ νὰ ἀρήσωσι χάριν αὐτοῦ τὰς γοητευτικὰς ὄχθας τῆς Ἀλβανίδος λίμνης ἢ τῆς Νεμορείου, τὰ ὑψώματα τῶν Τιβούρων, τοῦ Τούσκλου ἢ τῆς Πραϊνέστου, πρέπει ἀφεύκτως νὰ εὑρον ἐδῶ ὠρισμένα πλεονεκτήματα. Ἡ θέσις τοῦ τόπου εἶναι τῷ ὄντι εὐκαιρωτάτη· εἶναι ἐγγὺς τῆς θαλάσσης, πρὸς ἣν τὸν συνάπτει εἰς τῶν σημαντικωτάτων τῆς Ἰταλίας ποταμῶν, ποταμὸς πάντοτε πλωτός· εὐρίσκειται ἐκεῖ, ὅπου συναντῶνται τὸ Λάτιον, ἡ Σαβῖνη καὶ ἡ Τυρρηνία καὶ ὅπου δύνανται μεταξὺ των νὰ ἀνταλλάσσωσι τὰ προϊόντα τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῶν. « Ἡ Ῥώμη, λέγει ὁ

Μόμσεν, κατά τὴν ἀρχὴν τῆς ἤτο μία ἀγορά.» Ἄλλ' ἤτο καὶ ἄστυον. Ἐκεῖ ἠναγκάσθησαν μίαν ἡμέραν νὰ συνέλθωσιν οἱ δυσηρεστημένοι, οἱ φιλόδοξοι, οἱ τυχοδιώκται, οἱ ἐλευεῖνοι ἄνθρωποι, οἵτινες δὲν εὗρισκον ἀλλαχοῦ τῆς Ἰταλίας ὅ,τι ἐζήτουν. Αἱ ἀρχαιόταται μυθικαὶ παραδόσεις μᾶς παριστάνουσι τοὺς πρώτους ἐκείνους κατοίκους τοῦ τόπου ὡς κρᾶμα πασῶν τῶν φυλῶν καὶ ὅμως ἐκ τοῦ κρᾶματος ἐκείνου παρήχθη ὁ λαὸς ὅστις ἔσχε ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸ συναίσθημα τῆς ἐθνικότητος καὶ ἔπραξε τόσα, ὅσα οὐδεὶς ἄλλος, ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Εἶναι δυνατόν, διατρέχοντες τὴν Ῥώμην σήμερον νὰ ἀνεύρωμέν τινα ἀνάμνησιν τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων ἐποχῶν ὅτε, ἐκ τῆς συνενώσεως λαῶν διαφόρων, συνεπάγη τὸ ἔθνος τῶν Ῥωμαίων; Πᾶς τις εὐχερῶς κατανοεῖ ὅτι τὰ μνημεῖα, τὰ ὅποια οἱ χρόνοι ἐκείνοι μᾶς ἀφῆκαν δὲν εἶναι πολλά. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι τινα καὶ περιεργότατα μάλιστα. Φυσικὸν εἶναι ὅτι οἱ ἔποικοι ἐκείνοι θὰ ἔσπευσαν νὰ κάμωσι πρῶτον ὅ,τι ἤτο κατ' ἐξοχὴν κατεπιείγον· ἡ κυρία τῶν λοιπῶν φροντίς ὑπῆρξε νὰ ἀμυνθῶσι κατὰ τῶν πολεμίων καὶ κατὰ τοῦ πευρετοῦ. Ὅθεν προσεπάθησαν κατὰ πρῶτον νὰ ὑγιονομήσωσι τὸν τόπον, ὃν ἔμελλον νὰ κατοικήσωσι. Διὰ νὰ κενώσωσι λοιπὸν τὸ Οὐήλαβρον ἀπὸ τοῦ στασίμου ὕδατος, ὅπερ τὸ καθίστα νοσηρὸν καὶ νὰ διοχετεύσωσιν αὐτὸ εἰς τὸν Τίβεριν, κατεσκευάσαν τὴν μεγάλην ὑπόνομον, ἣτις ἀποδίδεται εἰς τὸν Ταρκύνιον. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους μᾶς λέγει ἡ ἱστορία ὅτι περιέβαλον τὴν ἀρτισύστατον πόλιν τῶν διὰ τείχους, οὗ ἡ κατασκευὴ ἀναφέρεται εἰς τὸν Σέρβιον Τύλλιον. Ἀπὸ τῆς μεγάλης λοιπὸν Ὑπονόμου (Cloaca maxima) καὶ τοῦ τείχους τοῦ Σερβίου πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπίσκεψις τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Ῥώμης. Ἡ ἐκδρομὴ εἶναι εὐκολος. Ἡ εἴσοδος τῆς ὑπονόμου εἶναι πολὺ πλησίον τῆς Ἀγορᾶς, ἐν δὲ ἐκ τῶν πρώτων πραγμάτων, τὰ ὅποια ἀπαντᾷ τις ἀποβιβαζόμενος ἐκ τοῦ σιδηροδρόμου εἶναι σημαντικὸν τεμάχιον τοῦ τείχους τοῦ Σερβίου. Οἱ ἐργάται οἱ κατασκευάζοντες τὴν Via nazionale ἀνεῦρον τὸ τεμάχιον ἐκεῖνο κατὰ τὴν πρόδον τῆς ἐργασίας τῶν καὶ ἐδέησε ἡ κατασκευαζομένη νέα ὁδὸς νὰ παρατραπῇ ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἵνα μετὰ σεβασμοῦ περιβάλῃ τὸ παλαιὸν λείψανον. Ἄν τις αἰσθανθῇ ὄρεξιν ἐκ τῆς πρώτης ταύτης συναντήσεως καὶ θελήσῃ ἀκριβέστερον νὰ γνωρίσῃ τὸ σεπτὸν ἐκεῖνο μνημεῖον τῆς ἀρχαιότητος, πρέπει νὰ προχωρήσῃ μέχρι τοῦ Ἀθεντίνου, ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Πρίσκης. Ἐκεῖ ὑψοῦται μέρος τείχους τριάκοντα μέτρων μήκους καὶ δέκα ὕψους, ἐξαιτίας διατηρήσεως, ὅπερ κινεῖ τὴν ἐκπληξίν καὶ τὸν θαυμασμόν. Νομίζω δὲ ὅτι ὅταν τις βλέπῃ τὰ μνημεῖα ταῦτα, λαμβάνει μίαν ἰδέαν περὶ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες τὰ ἐκτίσαν. Πρῶτον μὲν ἐκτίζον καλά, ἀφ' οὗ τὰ ἔργα τῶν σώζονται ἀκόμη· ὅταν διέτασον κλιμακῶδόν τὰς στερεὰς ἐκείνας στρώσεις τῶν λίθων, ὅταν ἐστρογγύλωνον τὰς ἀψίδας διὰ νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὰς μεγαλητέραν ἀντοχὴν, ἀπέβλεπον εἰς τὸ μέλλον, ἐθεώρουν ἐξησφαλισμένην τὴν ὑπαρξίν τῶν, τοῦτο δὲ τὸ συναίσθημα κάμνει τοὺς μεγάλους λαούς· εὐθύς ἀπὸ τῶν

πρώτων ἡμερῶν ὠκοδόμουσαν τὴν αἰωνίαν Πόλιν. Ἐπειτα, μὲ ὀλην τῶν τὴν τραχύτητα, εἶχόν τινα φροντίδα καὶ περὶ τῆς τέχνης· βεβαίως δὲν ἦσαν βάρβαροι. Τὰ ἔργα τῶν, ὅσον καὶ ἂν τὰ εὗρισκῃ τις ἀτελεῖ ὅταν τὰ συγκρίνῃ πρὸς τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων, ἀποκαλύπτουσι ὅμως ποιὸν τι συναίσθημα τῶν ἀναλογιῶν, τὴν ὄρεξιν τοῦ μεγαλείου καὶ ἐκεῖνο τὸ εἶδος τοῦ ὠραίου, ὅπερ ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἰσχύος. Ταῦτα δὲ μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας θὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς τέχνης.

Ἐρχονται ἔπειτα οἱ περικλειεῖς χρόνοι τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας. Τῆς μεγάλης ταύτης ἐποχῆς, τοῦ ἀληθοῦς χρυσοῦ αἰῶνος τῆς Ῥώμης, ἔχομεν πολὺ ὀλίγα μνημεῖα. Ἡ Αὐτοκρατορία, ἣτις ἤθελεν ἴσως νὰ ἐξελείψῃ τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος, ὅπερ τὴν ἀνησυχεῖ, τὰ καθήρσε σχεδὸν πάντα καὶ τὰ ἀντικατέστησε, διὰ τοῦτο δὲ καὶ πρέπει νὰ μὴ ἀμελήσῃ τις νὰ τὰ ἴδῃ. Ὅταν τύχῃ νὰ πορευθῆτε ἀπὸ τῆς πλατείας τῆς Βενετίας εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Φόρου τοῦ Τραιανοῦ, λοξοδρομήσατε ὀλίγον πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀνέλθετε τὴν λεγομένην Salita di Marforio. Τὴν ὁδὸν ταύτην ἀξίζει νὰ ἐπισκευθῆτε, εἶναι μίαν ἐκ τῶν γωνιῶν τῆς Ῥώμης, ἡ ὅποια ἀπὸ τριῶν ἢ τεσσάρων αἰῶνων δὲν ἤλλαξε. Θὰ ἴδητε ἐκεῖ τὸν τάφον ἐνὸς παλαιοῦ δημάρχου, τοῦ Ποπλικίου Βίβλου. Δὲν εἶναι μέγα πρᾶγμα τὸ μνημεῖον τοῦτο· μικρὸς τοῖχος ἐμβεβλημένος ἐντός μιᾶς οἰκίας μὲ ὀλίγων λέξεων ἐπιγραφῆν μεγαλογράμματον. Οὔτε φράσεις πομπῶδεις ἔχει οὔτε κοσμήματα μάταια, ἀπλότητα μεγάλην, σεμνότητα, μεγαλεῖον. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ μνημεῖα τῶν χρόνων τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας. Ἀλλὰ τῆς Πολιτείας ταύτης ἡ ἀνάμνησις συνδέεται πρὸ πάντων πρὸς τὸ Φόρον, τὴν περίφημον Ἀγοράν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι πολλάκις ἀνεκαίνισεν αὐτὴν ἡ Αὐτοκρατορία, ὅτι ἐκτίσεν ἐκεῖ πολυτελεῖς βασιλικὰς, ἐνεφράξε σχεδὸν τὸ ἔδαφος διὰ στύλων καὶ ἀγαλμάτων, ἀλλὰ μὲ ὅλας αὐτῆς τὰς προσπάθειας, ἡ περίοδος ἐκείνη δὲν ἠδυνήθη νὰ ριζοβολήσῃ ἐν τῇ Ἀγορᾷ καὶ ὅταν τις διατρέχῃ τὴν πλατεῖαν ταύτην τὴν ὀρθογώνιον, τὴν πλήρη λαμπρῶν ἐρείπιων, τὰ ὅποια ἐπανήγαγον εἰς τὸ φῶς αἱ τελευταῖαι ἀνασκευαὶ ἀναπολεῖ καὶ ἄκων εἰς τὴν διάνοιάν του τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας τὴν Ἀγοράν. Τὸ Βῆμα δὲν εἶναι ἴσως πλέον ὅλως δι' ὅλου ἐν τῇ θέσει, ἣν κατεῖχεν ὅταν ὁ Κάτων, οἱ Γράκχοι ἢ ὁ Κικέρων ἠγόρευον πρὸς τὸν δῆμον, ἀλλ' εἶναι ὅμως πάντοτε τὸ ἀρχαῖον Βῆμα καὶ ἐν αὐτῷ διακρίνει τις ἀκόμη τὰς ὥπας, ἐν αἷς ἐνεγομοῦντο οἱ ἐμβολοὶ, τὰ θόστρα, τῶν νεῶν τοῦ Ἀντίου. Οἱ παλαιοὶ ναοὶ πολλάκις ἀνεκτίσθησαν, ἀλλὰ πάντοτε κατὰ χώραν καὶ ἐτήρησαν τὸ ἀρχαῖόν των ὄνομα. Τὸ συναγμα ἐκεῖνο τῶν ἐρείπιων, ὅπερ καίται συνεσωρευμένον ὀπισθεν τοῦ Βῆματος εἶναι τῆς Κωργοδίας ὁ ναός, ὃν ἱδρυσεὺς ὁ Κάμιλλος ὅταν ἀποκατέστησε τὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν πολιτῶν παρέχων ἐν μέρει πολιτικὰ δικαίωματα εἰς τὴν πληθύν. Οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι θαυμαστοὶ κίονες, ἀριστουργήματα τῆς παλαιᾶς τέχνης, οἵτινες ἀποτόμως ὑψοῦνται μὲ τόσην χάριν εἶναι τὰ μόνον λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ Κάστορος, ὃν ὁ Κικέ-

Η ΑΓΟΡΑ

ρων ὠνόμαζε τὸ λαμπρότατον τῶν μνημείων καὶ μάρτυρα τοῦ ὅλου πολιτικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἢ ἐστρωμένη διὰ λιθίνων πλακῶν, ἐφ' ἧς τώρα βαδίζομεν, εἶναι ἡ Ἱερὰ ὁδός, δι' ἧς διήλθον τόσοι στρατηγοὶ θριαμβεύοντες· δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ἐνδοξότερα ὁδός, οὐδ' ἐπατήθη ἄλλη ὁδός ὑπὸ ἀνδρῶν τόσοσιν εὐκλεῶν. Ἐπὶ τῇ θέᾳ πάντων τούτων τῶν ἐρειπίων, αἱ ἀναμνήσεις παμπληθεῖς ἀφυπνίζονται καὶ ἐάν τις δὲν εἶναι ὅλως ἄμοιρος φαντασίας εὐκόλως δύναται νὰ ἀναπαραστήσῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ μεγάλα ἱστορικὰ δράματα, ὧν ὑπῆρξε μάρτυς ἡ Ἀγορὰ ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας.

Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι σχεδὸν περιττὴ καὶ ἡ φαντασία, διότι ἄφθονα ὑπάρχουσι τὰ μνημεῖα καὶ τινὰ μάλιστα ἐξ αὐτῶν διατηρήθησαν σῶα. Ὁ Αὐγουστος ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἀνέκτισε τὴν Ῥώμην· «τὴν εὖρον, ἔλεγε, διὰ πλίνθων ὠκοδομημένην καὶ τὴν ἀρίνω λιθίνην.» Ἡθελε, φαίνεται, ταῦτα λέγων νὰ κάμῃ τοὺς Ῥωμαίους νὰ λησμονήσωσι τὸ πολίτευμα, δι' οὗ ἔζησαν κυβερνώμενοι ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καὶ τὸ ὅποιον ἐκεῖνος κατέλυσε. Δὲν ἠγνοεῖ ὅτι οἱ λόγοι δι' οὓς οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύνατο νὰ ἔχωσι δυσαρέσκειαν κατ' αὐτοῦ ἦσαν ὅλως διαφόρου φύσεως. Ὑπῆρχον μὲν τινες βλέποντες ὄχι· εὐαρέστως τὴν στέρησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ μετὰ λύπης ἀναλογιζόμενοι τὴν ἀνδρικήν ἐκείνην χαρὰν, ἣν τις αἰσθάνεται ὅταν δὲν ἔχῃ δεσπότην, ὅταν εἶναι κύριος ἑαυτοῦ, ὅταν εἰς οὐδένα ἄλλον ὑπακούῃ εἰ μὴ εἰς τὸν νόμον, οὐ αὐ-

τὸς εἶναι ὁ νομοθέτης. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτεροι. Τὸ πολὺ πλῆθος τῆς Ῥώμης, ὅπερ ἀπετέλουν κατὰ μέγα μέρος ξένοι καὶ ἀπελεύθεροι, πολὺ ὀλίγον τὸ συνεκίνουν τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα συναισθήματα. Εἶχεν ὅμως ἡ Δημοκρατία καὶ θέλητρα, δι' ὧν ἐσαγήνευε καὶ τοὺς χειρίστους τῶν πολιτῶν. Δὲν ἠδύνατο ἐκεῖνοι νὰ λησμονήσωσιν ὅτι ἄλλοτε αἱ ἀρχαιρεσίαι προσεπόριζόν τινα σπουδαιότητα εἰς αὐτοὺς ἕνεκα τῆς ψήφου των, ὅτι τὴν ψήφον των ἠδύνατο καὶ νὰ πωλῶσιν, ὅτι τοὺς ἕτερον αἱ ταραχώδεις τοῦ δήμου συνελεύσεις, τῶν δημάρχων αἱ ἀγορεύσεις αἱ στασιαστικαί, τῶν ὁδῶν οἱ θόρυβοι, οἵτινες κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀνενοῦντο καὶ ἔδιδον ἔκτακτον ζωηρότητα καὶ ἐνδιαφέρον εἰς τὸν ἀπράγμονα βίον των. Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας ὁ Αὐγουστος, ὅστις τοὺς ἐπολέμει μὲν, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο καὶ νὰ μὴ τοὺς τιμᾷ, ἔδιδεν ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τῆς ἀποβληθείσης ἐλευθερίας τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης, τὸ ὅποιον μεγαλεῖον οὐδέποτε εἶχεν ὑπάρξῃ τόσοσιν καταφανεῖς καὶ τόσοσιν ἐπιβάλλον, ὅσων ἐπὶ τῆς ἡγεμονείας του. Τοὺς δὲ φαυλοτέρους ἀπησχόλει παρέχων εἰς αὐτοὺς ὅσων τὸ δυνατόν πλείονας ἀγῶνας τῶν ἀμφιθεάτρων ἢ τοῦ κίρκου, τελετὰς θρησκευτικὰς ἢ ἐθνικὰς πανηγύρεις καὶ δημοτελεῖς παραστάσεις καὶ ἔτι μᾶλλον κτίζων στοὰς καὶ ναοὺς καὶ θέατρα ἢ ἱδρύων πανταχοῦ ἀνδριάντας καὶ στήλας καὶ πύλας θριαμβευτικὰς. Καλῶς ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ ὀγκηρὰ καὶ πολυτελεῖς ἐκείνη πομπὴ καὶ ἐπίδειξις ἐκολάκευε τὴν ματαιότητα τῶν κατοίκων τῆς με-

γάλης πόλεως καὶ προσεπόριζεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐγνωμοσύνην των. Οἱ διάδοχοί του τὸν ἐμιμήθησαν καὶ ἔκτοτε ἡ μεγαλοπρέπεια κατεστάθη εἰς ἕκ των σταθερῶν κανόνων τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς. Ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας ἕκαστος αὐτοκράτωρ ἐφιλοτιμείτο νὰ συνδέῃ τὸ ὄνομά του πρὸς τι μέγα οἰκοδόμημα. Τῶν μνημείων δὲ τούτων τὰ μεγαλοπρεπέστερα, ὅσα ἦσαν πλειότερον εἰς διάρκειαν προωρισμένα, ἐκτίσθησαν διὰ τοῦ ὠραίου ἐκείνου λίθου τοῦ λεγομένου **τραβερτίνου**, ὅστις λαμβάνει εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου χρυσιζοῦσαν ἀνταύγειαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπῆται καὶ χρόνον πολὺν καὶ δαπάνην μεγάλην ἡ ἀναζήτησις τοῦ τραβερτίνου ἐν τοῖς ὀλίγοις λατομείοις, ὅπου εὐρίσκεται, ἔπειτα δὲ ἡ ἀποκοπὴ αὐτοῦ εἰς μεγάλους ὄγκους καὶ ἡ εἰς τὴν Ῥώμην μεταφορὰ, οἱ δὲ αὐτοκράτορες ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν βέλαιοι περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ ἔσπευδον νὰ περατώσωσι ταχέως τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπιχειρήσει, μετεχειρίζοντο συνήθως τρόπους ταχυεργότερους. Ἐκτίζον τὰ τεῖχη των διὰ λίθων ἀκανονίστων συνδεομένων πρὸς ἀλλήλους διὰ ψαμμωτῆς γύψου ἐν σχήματι δικτύου (*opus reticulatum*) ἢ διὰ κεραμίνων πλίνθων ἐπισεσωρευμένων καὶ τὰ ἐπεκάλυπτον ἔπειτα δι' ἐπιστρώματος μαρμαρίνων πλακῶν· οὕτω δὲ κοινούς χειροτέχνους ἔχοντες ὡς ἐργάτας καὶ μεταχειριζόμενοι ὡς μόνον ὕλικόν ἄσβεστον, πλίνθους καὶ πέτρας, ᾠκοδόμησαν τοὺς κολοσιαίους ἐκείνους θόλους, οἵτινες διὰ τῶν αἰώνων ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν.

[Ἐπεται συνέχεια]

GASTON BOISSIER.

Σ. Κ. Σ.

Ἡ ΖΩΗ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΛΑΧΝΟΣ

Ἦτο Σάββατον, πρωί. Ὁ κ. Σουρῆς ἐκάθητο εἰς τὸ γραφεῖόν του μόνος, καπνίζων, ἀναγινώσκων τὰς ἐφημερίδας καὶ ἀναπλάττων τὸ σχέδιον τοῦ προσεχοῦς του Ρωμηοῦ. Ἡ κυρία Σουρῆ εἶχεν ἐξέλθει καὶ τὸν εἶχεν ἀφήσει εἰς τὸ σπίτι μὲ τὴν παράκλησιν νὰ προσέχη ὀλίγον καὶ τὰ παιδιά. Ἄλλ' ὁ ποιητής, ὁ ὁποῖος δὲν φημιζέται πολὺ καὶ ὡς πατὴρ ὑπομονητικός, ἀνέθεσε σιωπηλῶς τὴν ἐποπτεῖαν εἰς τοὺς ὑπηρετάς καὶ ἐξηκολούθησε τὴν ραθυμὸν του πρωϊνὴν εὐδαιμονίαν, κάμων τολύπας καπνοῦ ὑποκυάνους καὶ ὄνειρα ποιητικὰ ὑποκύανα...

Ἀθήνησ ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς εἰσόδου βιαίως καὶ ὑπὸ τοὺς σπασμωδικούς ἤχους τοῦ κώδωνος εἰσορμᾷ ἡ μᾶλλον ἐνοσηπτεῖ εἰς ἄνθρωπος συγκεκινημένος, ἀσθμαίνων, παράφορος. Ἦτο ἄνθρωπος τοῦ σπιτιοῦ καὶ κάτι ἔτρεχε βέβαια διὰ νὰ τρέχη τόσον. Τὸν περιστοιχίζον ἀποροῦντες ὁ μάγειρος, ἡ γουβερνάντα, τὰ παιδιά, ὁ σκύλος Γκιούλ. Ἄλλ' ὁ Παναγιώτης τοὺς παραμερίζει καὶ ἀνέρχεται τὴν κλίμακα, κραυγάζων:

— Κύριε Γιώργο! κύριε Γιώργο!

Ὁ θόρυβος δὲν ποιεῖ τὸν ποιητὴν καὶ ἐρωτᾷ ἀπλῶς ἀπὸ τὴν θέσιν του.

— Τί τρέχει, καλέ;

— Τὰ συχαρίκια μου... Σᾶς ἔπεσε... Σᾶς ἔπεσε τὸ λαχείο... ὁ πρῶτος ἀριθμὸς.

— Μίλα καλὰ, βρέ!

Ἡ μεγάλη εἰδησις κάμνει τὸν ποιητὴν νὰ σηκωθῇ καὶ δίδει ἀμέσως εἰς τὴν φυσιογνωμίαν του ἔκφρασιν θυμωμένου. Μήπως παρεφρόνησεν ὁ ἄνθρωπος του; Τί τοῦ ἔχρεωστοῦσε νὰ ἔλθῃ νὰ τὸν ἀνησυχῆσῃ πρωὶ πρωί, — διότι καὶ τὸ μεσημέρι διὰ τὸν κ. Σουρῆν εἶνε ἀκόμη πρωί.

Ἄλλ' ὁ Παναγιώτης ἐπιμένει. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κατακλισμοῦ τῶν ἐρωτήσεων, αἱ ὁποῖαι τῷ ἀπευθύνονται πανταχόθεν, δίδει τὰς ἀναγκαίας ἐξηγήσεις καὶ παρουσιάζει τὰ πειστήρια τῆς εὐτυχίας. Ὁ ποιητὴς τὸν ἀκούει σιωπῶν. Ἡ κυρία Σουρῆ τὸν εἶχε συναντήσῃ πρὸ ὀλίγης ὥρας εἰς τὸν δρόμον καὶ τῷ ἔδωκε νὰ φέρῃ εἰς τὸ σπίτι τοὺς ἀριθμοὺς τῶν μετοχῶν των, διὰ νὰ τοὺς παραβάλουν μὲ τοὺς κληρωθέντας. Ὁ Παναγιώτης, μὲ τὸν ζῆλον ἀνθρώπου τοῦ σπιτιοῦ, ἔκρινε καλὸν νὰ περάσῃ πρῶτα ἀπὸ τὴν Τράπεζαν, νὰ ἴδῃ τοὺς κερδίσαντας ἀριθμοὺς καὶ νὰ κάμῃ ὁ ἴδιος τὴν παραβολήν... Πηγαίνει, βλέπει καὶ τοῦ ἔρχεται ζάλη εἰς ὅ,τι εἶδεν... Ὁ πρῶτος ἀριθμὸς τῆς σημειώσεως τῆν ὁποῖαν ἐκράτει ἦτο ὁ 46,346, καὶ ὁ πρῶτος τῶν κληρωθέντων ὁ 46,346... Δὲν πιστεύει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ ἐρωτᾷ... ἐρωτᾷ ἔκπληκτος, ἐνεὸς. Οἱ παρευρισκόμενοι τοῦ ἐπιβεβαιῶνουν τὴν ταυτότητα. Μάλιστα, ὁ ἀριθμὸς 46,346 κερδίζει πρῶτος 100,000 φρ. χρυσᾶ. Τί χαρὰ! τί εὐτυχία καὶ δι' αὐτὸν τὸν πτωχόν... Καὶ χωρὶς νὰ εἴπῃ τίποτε, μήπως προσθάσῃ ἄλλος τὰ συχαρίκια, καὶ χωρὶς νὰ προσέξῃ πλέον εἰς τοὺς κατόπιν ἀριθμοὺς, τρέχει, τρέχει μὲ τὰ τέσσαρα εἰς τοῦ Σουρῆ.

— Νά με! εἶπε τελειῶνων τὴν διήγησίν του μὲ μειδίαμα εὐφροσύνης καὶ ἀγαθότητος. Σᾶς ἔπεσε ὁ πρῶτος ἀριθμὸς. Στείλτε ὅποιον θέλετε νὰ ρωτήξῃ στὴν Τράπεζαν.

— «Μπρὲ μπὰς καὶ τὸ εἶπες κανεὸς καὶ ἀρχίσουν νὰ μουρχουνταὶ ἐδῶ μουσικῆς;» ἦτο ἡ πρώτη ἐρώτησις τοῦ Σουρῆ, ἅμα ἐδεδαιώθη ὅτι εἶχαν κάποιαν ὑπόστασιν οἱ λόγοι τοῦ ἀνθρώπου του.

Καὶ ἡ δευτέρα:

— Πόσῳ πάει τὸ συνάλλαγμα;

*

Τὸ σπίτι ἀνάστατον. Ὁ Γκιούλ, ὁ σκύλος τὸν ὁποῖον ἐχάρισαν εἰς τὸν ποιητὴν διὰ νὰ τὸν ἀπαθανάτισῃ μὲ τὸν Ρωμηόν, ἤρχισε νὰ γαυγίζῃ. Τὰ παιδιά, ἡ Μυρτώ, ἡ Ἡρώ, ἡ Ἀλεξάνδρα, ἤρχισαν νὰ τρέχουν, νὰ γελοῦν, νὰ φωνάζουν μαζί μὲ τὸν σκύλον, χωρὶς οὔτε αὐτὰ νὰ ἠξερῶνουν διατί. Ἡ γερμανὶς γουβερνάντα οὔτε ἐσκέφθη κἄν νὰ τα καθησυχάσῃ, ἀνάστατος καὶ αὐτὴ καὶ θορυβοῦσα περισσότερον τῶν μικρῶν. Ὁ μάγειρος ἀφῆκεν εἰς τὴν τύχην των τὰ φαγητά του καὶ ἔτρεξεν εἰς τὴν Τράπεζαν διὰ νὰ βεβαιωθῇ. Ὁ Παναγιώτης καὶ ὁ κ. Πλάτων ἔτρεξαν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς κυρίας Σουρῆ, ἀγνοοῦσης ἀκόμη τὴν εὐτυχίαν τῆς. Κάθε τῶσον ἐγύριζαν καὶ ἐρωτοῦσαν:

— Ἦλθε;

— Ὁχι! ἐφώναζεν ὁ ποιητής, πηγαίνετε νὰ ἰδῆτε καὶ ἐκεῖ!

Καὶ ἀνήσυχος, μετέωρος, τρικυμιώδης, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ κ. Παράσχος, μὲ ἀνασηκωμένην κόμην, περιήρχετο τὴν οἰκίαν, ἐπρόβαινε ἀπὸ τὸ παράθυρον, κατέβαινε εἰς τὴν θύραν, ἀνυπόμονος νὰ ἴδῃ τὴν Μαρῆν νὰ ἔλθῃ, διὰ νὰ μάθῃ κ' ἐκείνη τὸ μέγα νέον, διὰ νὰ βεβαιωθῇ κ' ἐκεῖνος περὶ αὐτοῦ...

Ἄλλὰ καὶ μὲ ὄλας του τὰς ἀμφιβολίας, ὁ φύσει πυρρωνιστῆς ἄνθρωπος, δὲν ἐκρατήθη ἀπὸ τοῦ νᾶναπλάσῃ τὰ σχέδια τοῦ μέλλοντος. ἐν ᾧ ἐζήτηε τὴν